

PETER HEATHER, *The Fall of the Roman Empire: A New History*. (Londra: Macmillan 2005), xvi+572, 16 harita ve 27 levha, ISBN 0-333-98914-7.

BRYAN WARD-PERKINS, *The Fall of Rome and the end of Civilization*, (Oxford: Oxford University Press 2005), viii+239, 47 harita ve levha, ISBN 0-10-280564-9.

Roma İmparatorluğu'nun batı kanadının düşüşü, Batı Eskiçağ tarih literatüründe bugüne kadar çok etraflı bir şekilde tartışılmış ve yüzlerce neden üretilmiştir. Bunlar arasında Roma'nın kuzey komşularının yarattığı baskı, Hıristiyanlık, askerî ve ekonomik zayıflıklar, sosyal ve idarî bozulmalar, demografik sorunlar ve salgın hastalıklar ilk elde sıralanabilecek olanlardır. Alman tarihçi A. Demandt, Roma'nın düşüşüne ilişkin 210 farklı neden sıralamaktadır. Roma'nın düşüş nedenleri arasında en fazla tartışma yaratanlardan birisi de, IV. yüzyılın sonuna doğru Tuna ve Rhen sınır dengelerinin hareketlenmesi ve kuzey komşularının Roma sınırlarına akmaya başlamasıdır. Kavimler göçü (=Völkerwanderung) olarak da bilinen, Hunlar'ın, Karadeniz'in kuzeyindeki dengeleri bozmasıyla ortaya çıkan bu yeni durum, neticede Roma İmparatorluğu'nun batı kanadının V. Yüzyıl içerisinde tedricen parsellenmesine ve nihayet 476 yılında son imparator Romulus Augustulus'un (=Küçük Augustus) azledilmesiyle bu kanadın dağılmasına yol açtı. Romalıların gözünde bu kuzey komşuları organizasyon bilmeyen, mantıklı düşünemeyen ve ağız sarmısak kokan barbarlardı. 378 yılının 9 Ağustos'u'ndaki Edirne savaşına gelinceye kadar, Roma İmparatorluğu Akdeniz dünyasının rhapsiz tek gücüydü. Neler yanlış gitmişti de, tam bir yüzyıl sonra İmparatorluğun batı yarısı dağılmıştı?

Kuzey komşularının Roma dünyasına etkisi bugüne kadar farklı perspektiflerden ele alınmakla beraber, iki eğilim ön plana çıkmıştı: Bir grup, Roma sınırlarını istila eden bu kuzeylileri sempatik bir ifadeyle İmparatorluğa taze kan enjekte eden Germenler olarak sunarken, bir başka ana akım bu istilaların yıkıcı yönünü ön plana almakta ve işgallerin Roma Uygarlığı'na verdiği telafi edilemez zararları ön plana çıkararak "kriz", "düşüş" ve "çöküş" terimlerini daha çok kullanmaktadır. Bu arada, Eskiçağ tarih yazıcılığında batı dünyasında özellikle yetmişli yıllardan itibaren, daha çok "değişim" ve "devamlılık" gibi kavramlar etrafında örülen Hıristiyanlık dininin Akdeniz dünyasının Bizans yarısında "yükselişi" üzerinde yoğunlaşan, dinsel ve kültürel çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Peter Brown'un önderliğinde gelişen bu tarih yazımında, askerler ve imparatorlardan çok azizler ve piskoposlar ön plandadır.

Kuzeyden gelen komşuların Roma İmparatorluğu'nun özellikle batı yarısını nasıl değiştirdiği ve Avrupa'yı Ortaçağ'a taşıdığına ilişkin 2005 yılı içinde bir siyasi - askerî tarihçi ve bir arkeoloğun kaleminden neredeyse aynı adı taşıyan ve barbarların Roma Uygarlığını dönüştürmediğini aksine sona erdirdiğini savunan iki kitap çıktı. Daha önce Gotlar, Hunlar ve Romalılar üzerine yazdığı onlarca bilimsel makale ve kitaplarıyla tanınan ve Völkerwanderung'un gerisindeki Hun faktörüne vurgu yapan P. Heather, 550 sayfalık hacimli eserine, IV. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Roma İmparatorluğu'nun ve komşularının siyasal yapılarını analiz ederek başlamaktadır. İlk bölümdeki bu anlaanın amacı, gelecekteki bölümlerde tartışılan konuların tarihsel arka planını ortaya koymaktır. İkinci kısımda yazar, Romalılar ve komşuları arasındaki kriz üzerine yoğunlaşmaktadır. Heather'a göre bu krizin anahtar faktörü, Karadeniz-

'in kuzeyini hareketlendirerek buralardaki dengeleri bozan ve sınırlar üzerinde adeta "domino etkisi" yaratan Hunlar'ın gelişidir. Bu kısımda yazar, Roma'nın 410 yılında Gotlar tarafından yağmalanışı ve Hıristiyanlar ile paganlar arasındaki büyük tartışma ve Augustinus'un bu tartışmaya katkısını analiz etmektedir. Got lider Alarikus'un askerleri 410 yılında Roma'yı yağmaladığı zaman, paganlar, tanrılarını terk eden ve sadakatsiz buldukları Hıristiyanları suçlamışlardır. Hıristiyanlar adına tartışmaya katılan Aziz Augustinus yazdığı *De Civitate Dei* adlı ünlü eserinde, pagan tanrıların Roma'yı daha önce yaşadığı diğer felaketlerden niçin korumadığını soruyordu. Afrika'nın Vandallar tarafından ele geçirilerek Batı Roma'nın can damarının kesilmesi ve Attila'nın Roma'nın kuzey sınırlarına konuşlandırıldığı imparatorluğunun Roma ile ilişkileri, ikinci kısmın diğer önemli ve ayrıntılı tartışma konularıdır. Bu eserin üçüncü ve son kısmı (s. 351-459) imparatorlukların düşüşünü incelemektedir. Önce, Attila'nın ölümüyle parçalanan Avrupa Hun İmparatorluğu ve sonra Roma İmparatorluğu'nun sonunu ve nihayet çöküşünü ele almaktadır. Görsel yönden de oldukça zengin olan eserin özellikle haritaları detaylı ve bilgilendiricidir.

Heather'ın siyasi tarih analizlerinden farklı olarak, B. Ward-Perkins arkeolojik verileri gündeme almaktadır. *From Classical Antiquity to the Middle Ages* (=Klasik Antikite'den Ortaçağ'a) adlı bir başka önemli eserin yazarı ve nihayet *Cambridge Ancient History* serisinin son cildinin (XIV) de editörleri arasında yer alan Oxford kökenli Ward-Perkins, eserinin "Roma İmparatorluğu Çöktü mü?" başlıklı giriş bölümünde, Batı tarih yazıcılığında 1970'lerden sonra gelişen ve günümüzde çok etkin olarak varlığını sürdüren, yeni bir tarih yazım trendini ele alarak başlamaktadır. Halen Amerika'da Princeton Üniversitesi Tarih Bölümünde çalışan -yukarıda bahsi geçen- P. Brown'un öncülük ettiği bu trend, M.S. IV. ve V. yüzyılları Roma İmparatorluğu'nun gerilemesi ve çökmesi perspektifinden ele almıyor, daha ziyade dinsel ve kültürel tarih yazımı üzerine yoğunlaşarak, M.S. II. - VIII. yüzyıllar arasında Hıristiyanlığın ve daha sonra İslam'ın Akdeniz dünyasının kültürel tarihine getirdiği yeni ufuklara dikkat çekmektedir [Bu görüşlerin tamamı P. Brown, *Geç Antik Çağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, çev. T. Kaçar, (İstanbul 2000) adlı eserde bulunabilir]. Batı'dan çok Doğu ile ilgilenen bu akımın tarihçilerinin terminolojisinde, "gerileme", "düşüş" ve "çöküş" gibi kavramlar yer almaz, bunların yerine "geçiş/dönüşüm", "yükseliş", "devamlılık" gibi terimler yer almaktadır. Kuzeyden gelen komşularının Roma'yı yıkma amacıyla gelmediklerini ve Roma'nın savunulmasına yardımcı olduklarını savunan tarihçilerin görüşlerine de karşı çıkan Ward-Perkins, amacını "barbar işgallerinin Roma toplu hayatını ne derece olumsuz yönde etkilediğini arkeolojik verilerle göstermek olarak ilan etmektedir.

Roma İmparatorluğu'nun düşüşündeki politik faktörü bir kenara bırakan Ward-Perkins, çok daha temel bir soruyu ortaya atmaktadır: Barbar işgallerinin sıradan bir Roma kentlisi için anlamı nedir? Bu işgaller Romalının hayatını ne kadar etkilemiştir? Klasik Roma dünyası, barbar işgalleriyle Ortaçağ'a yumuşak bir geçiş yapabilmiş midir? Bir başka deyişle Roma İmparatorluğunun kuzey komşuları, Roma Uygarlığına ne ölçüde son vermiş ve ne ölçüde bu uygarlığı dönüştürmüştür? Heather'ın hacimli esriyle kıyaslanınca çok daha mütevazı ölçüdeki, Roma'nın çöküşü ve bir uygarlığın sonu başlıklı iki ana kısım ve sekiz bölümden oluşan bu eser, argümanlarını ikna edici ve inandırıcı bir tarzda savunmaktadır. Ward-Perkins, bir zamanlar Henri Pirenne'nin savunduğu 'Akdeniz dünyasının sosyal ve ekonomik birliğinin sonunu "barbar işgalleri" değil Müslüman Arapların getirdiği" tezini yerle bir edercesine (ve Pirenne'nin kemiklerini sızlaturcasına!), kuzeyden gelen işgalcilerin Roma dünyasının yaşam standartlarını nasıl pre-historik dönemlere geri götürdüğünü arkeolojik perspektiften anlatmaktadır. Meslektan arkeolog olan Ward-Perkins, tezini siyasi tarih verilerine değil de, daha önce ifade edildiği gibi, arkeolojik verilere dayandırmaktadır. Seramik buluntularına dayanarak özellikle M.S. 400-700

yılları arasında kırsal yerleşimlerdeki düşüşü işaret eden Ward-Perkins, çömlekçi çarkının ve tuğla-briket kullanımının yine bu yüzyıllar arasında kaybolduğunu ifade etmektedir. Kaliteli çanak çömlek yapım işinin yine aynı dönemde ortadan kalktığını, IV. yüzyıla kadar rahatça bulunan bakır paranın Batı Avrupa'da tedavülden kaybolduğunu savunan Ward-Perkins'in en çarpıcı delillerinden birisi de, daha önce yayınlanmış bir makalenin sonuçlarını başarıyla argümanına entegre etmesidir: Bu çalışma, buz kütlelerinin analizi ile M.S. V-VIII. yüzyıllar arasında Batı Avrupa'daki negatif ekonomik değişimi ortaya koymaktaydı. Bu analiz özetle şöyle yapılmıştır: Kar yağarken (endüstriyel üretim sonucu oluşan) atmosferdeki kirlenmeyi de beraberinde getirmekte ve yağın karlar buza dönüşerek kutuplarda ayırt edilebilir bir yıllık tabakalar oluşturmaktadır. Son zamanlarda teknolojik gelişmelere paralel olarak, bu tabakalardan alınan örneklerin analizlerin sonuçları gösteriyor ki, IV. yüzyıl sonlarına kadar Roma İmparatorluğu'nda yoğun bir endüstriyel üretim (çömlekçilik ve metal işçiliği) görülmesine karşın, V. Yüzyıla birlikte bu üretimde keskin bir düşüşü ve nihayet tamamen üretimin durmuş ve tarih öncesi dönemin özellikleri ortaya çıkmıştır. Ward-Perkins'in eserinin önemi, Batı Roma dünyasının arkeolojisi, epigrafisi, ve nümizmatiki üzerine şimdiye kadar yapılmış, bireysel çalışmaları, Roma'nın kuzey komşularının Eskiçağ Batı Avrupası'nın sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde oynadıkları negatif rol perspektifinde ikna edici bir biçimde bir araya getirip sunmasıdır. Bu iki eserin aynı yıl içerisinde neredeyse aynı isimle yayınlanması, Roma'nın düşüşü tartışmalarının yükselişte olduğunu göstermektedir.

TURHAN KAÇAR*

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

